

Παραδείγματα ένταξης νέας αισθητικής αντίληψης σε προϋπάρχον δομημένο περιβάλλον στο παρελθόν: Η περίπτωση δύο παραδοσιακών οικισμών στην Πάρο κατά τον 19ο αιώνα

Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς

Δρ Αρχιτέκτων Πολεοδομίας
Αναπληρωτής Καθηγητής Τμήματος Γεωγραφίας Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ο 19ος αιώνας στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από την εκτεταμένη εφαρμογή των κανόνων του *Νεοκλασικισμού*. Η τάση αυτή εκφράστηκε: α. στην πολεοδομία με τη χρησιμοποίηση της *ευθείας γραμμής* στη χάραξη των οδών, του *ορθογωνικού καννάβου* στη διάρθρωση των αστικών περιοχών και με τη δημιουργία *πλατειών*, ως λειτουργικών στοιχείων των πόλεων, αλλά και ως μέσων ανάδειξης σημαντικών αρχιτεκτονημάτων ή γλυπτών έργων σύμφωνα με τις αρχές της αναγεννησιακής πολεοδομίας, β. στην αρχιτεκτονική με την πιστή εφαρμογή *κανόνων αναλογιών*, που θεωρήθηκαν ατυχώς ως το κύριο χαρακτηριστικό της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής¹.

Παροκία Πάρου:
Αδιέξοδος δρομίσκος,
όπως φράσσεται από πόρτα
σήμερα, προβάλλοντας
έτσι τον ημι-διηλεκτό
χαρακτήρα του.

Παροκία Πάρου:
Στεγασμένο πέρασμα
με «βόλο», από εγκατασείας
τοποθέτημένο κτήριο
του 16ου αι. σε δρόμο
της συνοικίας του Κόστρου.

Αποτέλεσμα αυτού του τρόπου σχεδιασμού του δομημένου περιβάλλοντος ήταν η διεύρυνση της νεοκλασικής αισθητικής αντίληψης σε πόλεις και οικισμούς σε όλο το εύρος της ελληνικής επικράτειας², μολοντί σε ορισμένες περιοχές της χώρας είχε ήδη κατορθώσει να εισχωρήσει, λόγω των κοινωνικοθηρασκευτικών σχέσεων που αυτές διατηρούσαν με κέντρα της αναγεννησιακής Ευρώπης.

Η έκταση του φαινομένου ήταν ανάλογη με το βαθμό οικονομικής ευρωστίας και κοινωνικοπολιτικής σημασίας που αποκότουσαν οι πόλεις, στο πλαίσιο των γενικότερων ιστορικών εξελίξεων του ελλαδικού χώρου. Οι παράγοντες αυτοί δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη σημαντική ανανέωση του οικοδομικού τους πλούτου. Δεδομένου μάλιστα ότι το φαινόμενο παρουσίαζε πανελλήνια εφαρμογή και αφορούσε εξίσου πεδινούς ή ορεινούς, νησιωτικούς ή ηπειρωτικούς οικισμούς, δημιουργούνταν οι προϋποθέσεις για την υπέρβαση των τοπικών ιδιομορφιών και τη διαμόρφωση του δομημένου περιβάλλοντος κατά ενιαίο τρόπο σε ολόκληρη τη χώρα.

Εδώ δεν θα μας απασχολήσουν οι λόγοι που συνέβαλαν στην παραπάνω εξέλιξη, αλλά ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιήθηκε η ένταξη του Νεοκλασικισμού στο πλαστικό και ευαίσθητο οικιστικό περιβάλλον του κυκλαδικού χώρου. Η διερεύνηση της διαδικασίας αυτής έχει πολλά να μας διδάξει σχετικά με ένα ζήτημα που απασχολεί έντονα τον αρχαιολογικό κόσμο και γενικότερα το κοινωνικό σύνολο: αυτό της ανοικοδόμησής νέων κτηρίων στους ιστορικούς πυρήνες των πόλεων και στους λεγόμενους παραδοσιακούς οικισμούς.

Πεδίο έρευνας αυτής της προσέγγισης θα αποτελέσουν δύο οικισμοί στο νησί της Πάρου: η παραθαλάσσια Παροικία και οι ορεινές Λεύκες. Πράγματι, από επίτοπια έρευνα διαπιστώθηκε ότι στους οικισμούς αυτούς συναντώνται τα περισσότερα κτήρια που φέρουν ένδηλα τα μορφολογικά γνωρίσματα του Νεοκλασικισμού. Στους υπόλοιπους –ιδίως στη Νάουσα και τη Μάρπησσα– εμφανίζονται λίγα και μεμονωμένα παραδείγματα, που δεν στοιχειοθετούν συστηματική και ευρεία εφαρμογή των νεοκλασικών προτύπων στις κτηριακές κατασκευές. Ταυτόχρονα, μια ενδιαφέρουσα κατηγορία νεοκλασικών εφαρμογών συνιστούν ορισμένες εσοχικές επαύλεις που είναι χωροθετημένες κυρίως στα περιχώρα της Παροικίας³.

Ο οικισμός της Παροικίας είναι κτισμένος στη δυτική ακτή του νησιού, μέσα σε υπήνεμο όρμο. Όπως μαρτυρούν τα ιστορικά στοιχεία και τα αρχαιολογικά ευρήματα, αναπτύχθηκε στη θέση όπου είχε ιδρυθεί στην αρχαιότητα η επωνομαζόμενη «λαμπροτάτη των Παρίων πόλις» των κλασικών χρόνων⁴. Ο αρχικός πυρήνας του σημερινού οικισμού βρίσκεται κοντά στο ναό της Εκατονταπυλιανής ή Καταπολιανής⁵, ο οποίος ανοικοδομήθηκε αρχικά επί Μεγάλου Κωνσταντίνου και στη συνέχεια επί Ιουστινιανού, συνιστώντας έτσι σημαντικό μνημείο των παλαιοχριστιανικών χρόνων στη χώρα μας. Μετά τον 7ο μ.Χ. αιώνα και την ερημώση του νησιού από αραβική επιδρομή, δεν υπάρχουν στοιχεία για τις συνθήκες οικίσεως της Παροικίας⁶. Το 1207 η Πάρος προσαρτήθηκε στο Δουκάτο της Νάξου υπό τον Ενετό Μάρκο Σανούδο. Το Κάστρο του οικισμού κτίστηκε περί το 1260, με τη χρησιμο-

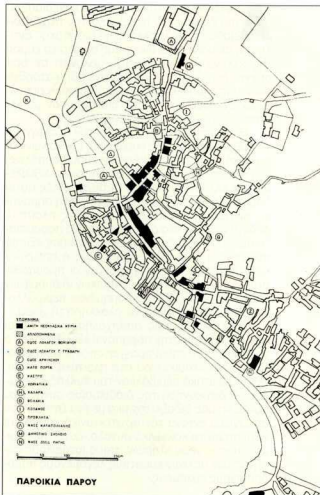
Χώρα Σερίφου:
Στεγασμένο πέρασμα από
εγκαρσίως τοποθετημένο
κτήριο σε δρομίσιο.

Χώρα Νάξου:
Τοξυτές αντηρίδες
στηρίξης απέναντι κτηρίων
σε δρομίσιο.

Παροικία Πάρου:
Χυροθέτηση
των νεοκλασικών κτηρίων
στον αστικό ιστό.

ποίηση και αρχιτεκτονικών μελών που αποδίδονται σε αρχαία ναό της Δήμητρας⁷. Η Ενετοκρατία στην Πάρο διήρκεσε έως το 1537, οπότε το νησί περιήλθε σε οθωμανική κυριαρχία. Το 1668 η Παροικία καταστράφηκε ολοσχερώς από το στόλο του Καπούδαν Πασά και ύστερα από αναταραχή που δημιουργήθηκε στο νησί κατά τον Τουρκο-Ενετικό Πόλεμο της περιόδου 1645-1669. Από το 1770 έως το 1774 το νησί καταλήφθηκε από τους Ρώσους, οι οποίοι μετέτρεψαν τον όρμο της Νάουσας σε ναύσταθμό τους στο Αιγαίο. Στη συνέχεια, επανήλθε υπό οθωμανικό έλεγχο έως την έκρηξη της Επανάστασης του 1821⁸.

Σε αντιδιαστολή με την Παροικία, ο οικισμός των Λευκών είναι κτισμένος σε υψόμετρο περίπου 200 μ. στην ενδοχώρα του νησιού, σε επικλινές έδαφος. Είναι κατά πολύ νεότερος της Παροικίας, καθώς ιδρύθηκε μόλις τον 15ο αιώνα⁹. Απέκτησε σταδιακά σημαίνοντα ρόλο στο χωροταξικό πλαίσιο του νησιού, κυρίως χάρη στην ορεινή θέση την οποία κατείχε και στην απόστασή του από τις ακτές που για πολλούς αιώνες υπέφεραν από πειρατικές επιδρομές. Οι Λευκές λειτουργήσαν στην πράξη ως το διαμετακομιστικό κέντρο στο εσωτερικό του νησιού, έχοντας δικό τους επίγειο στα ανατολικά, προς το μέρος της Νάξου, το Πίσω Λιβάδι, όπου προσεγγίζουν πλοία της γραμμής. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη σημαντικών τριτογενών δραστηριοτήτων στον οικισμό των Λευκών. Στα τέλη του 19ου αιώνα, οι Λευκές εξυπηρετούσαν εμπορικές ανάγκες κατοίκων και άλλων οικισμών του νησιού, αποκτώντας ταυτόχρονα κάποια μορφή αυτοτέλεια από τη Χώρα του νησιού, την Παροικία¹⁰.

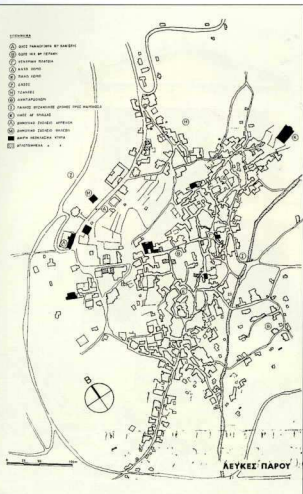

Παροικία Πάρου:
Γούρνα πλυσίματος ρούχων
επί του δρόμου, δίπλα από
εξωτερική σκάλα ανοόδου
του κτηρίου.

Νάουσα Πάρου:
Ο νεοκλασικός ναός
της Κοιμήσεως της Θεοτόκου.

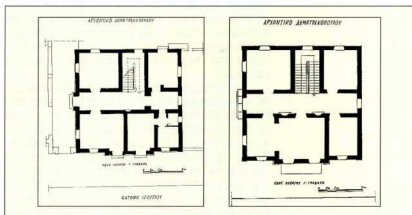

χή της οθωμανικής κυριαρχίας. Οι διαδικασίες αυτές, αν και παρουσιάζαν ορισμένες διαφοροποιήσεις σε τοπικό επίπεδο, βασιζόνταν ωστόσο σε κοινούς κανόνες εθιμικού δικαίου που ρύθμιζαν τα ζητήματα του αστικού χώρου σε ολόκληρο το νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων¹¹ ένα νησιωτικό σύμπλεγμα που αποτελείται από απομονωμένα τμήματα γης σε σχετικά μεγάλη απόσταση, δεδομένων των μεταφορικών μέσων του παρελθόντος, τόσο από την ηπειρωτική Ελλάδα όσο και από τη μικρασιατική ακτή, και που είναι εκθεθειμένο σε κάθε μορφή φυσικούς κινδύνους και ανθρώπινες επιβουλές¹⁴.

Σύμφωνα με τον ερευνητή Ανδρέα Δρακάκη, μερικοί από αυτούς τους κανόνες, που διαφοροποιούνταν από τις αρχές του Βυζαντινο-Ρωμαϊκού Δικαίου, αναπτύχθηκαν μέσω των Λεγόμενων *Ασσιζών της Ρωμανίας* (*Assises de Romanie*), οι οποίοι αποτελούσαν τη βάση του Φρα-

Λευκές Πάρου:
Χωροθέτηση
των νεοκλασικών κτηρίων
στον αστικό ιστό.

Εξετάζοντας εν συντομία το νησί της Πάρου στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, είναι εύκολο να διαπιστώσουμε ότι οι κάτοικοι της απασχολούνταν κυρίως στον πρωτογενή τομέα της παραγωγής – γεωργικό και αλιευτικό – και δευτερευόντως στο δευτερογενή και τριτογενή, αναπτύσσοντας ορισμένες βιοτεχνικές και εμπορικές δραστηριότητες, κυρίως για την κάλυψη τοπικών αναγκών¹¹. Σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία της απογραφής του 1889, η Πάρος είχε 7.874 κατοίκους, εκ των οποίων οι 3.048, δηλαδή το 38,7% του συνόλου, κατοικούσαν στην Παροικία, ενώ οι 1.909, δηλαδή το 24,2%, στις Λευκές¹². Την περίοδο αυτή το νησί λειτουργούσε ουσιαστικά ως «δορυφόρος» της Σύρου –υπαγόμενο διοικητικά σε αυτήν–, μέσω της οποίας πραγματοποιούσε κυρίως την εμπορική του διασύνδεση με τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο¹³.

Επανερχόμενοι στο ζήτημα της διείσδυσης της νεοκλασικής αισθητικής αντίληψης στο δομημένο περιβάλλον της Πάρου, πρέπει να επισημάνουμε ότι η διαμόρφωση των οικισμών της Παροικίας και των Λευκών, που αποτέλεσαν τον υποδοχέα των εξελίξεων κατά τον 19ο αιώνα, είχε ακολουθήσει τους γενικότερους κανόνες συγκρότησης, οι οποίοι ίσχυαν στον κυκλαδικό χώρο μέσα από αργόσυρτες διαδικασίες, που διέτρεξαν τους μεσαιωνικούς χρόνους και την επο-

Παροικία Πάρου: Κάτοψη
ισογείου της νεοκλασικής
οικίας ΔημητράκουΠαυλου.

Παροικία Πάρου: Κάτοψη
όρφου της νεοκλασικής
οικίας ΔημητράκουΠαυλου.

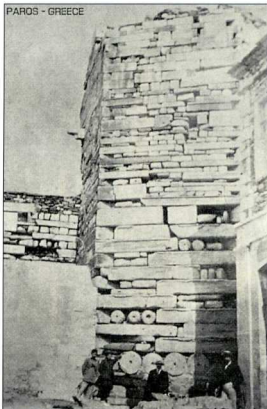
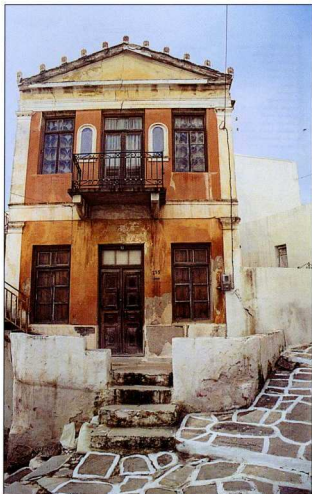
Παροικία Πάρου:
Άποψη της διάφορης
νεοκλασικής οικίας
ΔημητράκουΠαυλου.

Λεύκες Πάρου:
Αποψη της διώροφης
νεοκλασικής οικίας
Παπά-Γκικα.

γκικού Κώδικα¹⁵. Ο τελευταίος εισήχθη στις Κυκλάδες από τους Δούκες των νησιών και παρέμεινε σε ισχύ εκεί έως τις αρχές του 14ου αιώνα. Οι κανόνες εκείνοι που αναφέρονταν στη διαμόρφωση του δομημένου περιβάλλοντός τους ήταν: α. Οι ιδιοκτησιακές σχέσεις πάνω στη γη. β. Το δικαίωμα της δουλείας σε προύφισταμένη χρήση του χώρου. γ. Ο θεσμός της «οριζοντίου ιδιοκτησίας» επί ακινήτου. δ. Οι κανόνες του «δικαιώματος προτίμησης» (jus protimissus) και της μεσοτοχίας, που ρύθμιζαν τις σχέσεις μεταξύ των όμορων ιδιοκτησιών. ε. Οι οικοδομικοί και κτηριοδομικοί κανονισμοί που εφαρμόζονταν κατά την ανοικοδόμηση νέου κτίσματος.

Ο κατακερματισμός του αστικού εδάφους σε πολύ μικρές ιδιοκτησίες, ο σεβασμός της υφιστάμενης χρήσης γειτονικού χώρου από μεταγενέστερη οικοδομή, η απουσία επαναληπτικότητας τυπικού ορόφου στο ίδιο κτήριο, η διασφάλιση της σύνθεσης των κατοίκων σε κλίμακα γειτονιάς και η σχέση του κτίσματος με την ανθρώπινη κλίμακα, θα μπορούσαν να θεωρηθούν μερικά μόνο πρώτα και άμεσα αποτελέσματα από την πιστή εφαρμογή των παραπάνω κανόνων¹⁶.

Σε δεύτερο επίπεδο θεωρήσης, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το σύστημα αυτό των εθιμικών κανόνων είχε δημιουργήσει στην πράξη ένα προκαθορισμένο πλαίσιο ένταξης (pattern) των κτηρίων που έμελλε να οικοδομηθούν. Προϊόν του πλαισίου αυτού υπήρξε το σύστημα των μικρών, αδιέξοδων ή μη, δρομίσκων που χαρακτηρίζουν τον αστικό ιστό τους. Έτσι, η ανοικοδόμηση στους κυκλαδικούς οικισμούς βασιζόταν επί αιώνες πάνω σε δύο ισχυρά, εκ πρώ-

Παροκία Πάρου:
Αποψη του μεσαιωνικού
Κάστρου από παλαιά καρ-
ποσταδιά. Δεξιά διακρίνεται
η οικία Καμπάνη με
ανεπίχρηστη ακόμη
λιθοδομή.

της όψεως διαμετρικής αντίθετα, βάθρα. Από το ένα μέρος, η ισχύς του θεσμού της οριζοντίου ιδιοκτησίας οδήγησε στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών από τους τοπικούς μαστόρους, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την ελεύθερη και πλαστική διαμόρφωση του δομημένου περιβάλλοντος. Από το άλλο μέρος, η εφαρμογή του δικαιώματος προτίμησης συνέβαλε αποφασιστικά στη διατήρηση της συνεκτικότητας του κοινωνικού ιστού των νησιωτικών οικισμών. Έτσι, οι ιδιότητες της ελευθερίας της έκφρασης και της κοινωνικής συνοχής ζυμώθηκαν μέσα από μακρόχρονης διαδικασίες και αποτέλεσαν την πεμπτούσια των αρετών των νησιωτικών κοινοτήτων στον κυκλαδικό χώρο.

Το πλαίσιο αυτό των κανόνων έδωσε τη δυνατότητα ανάπτυξης διαφόρων μέσων εξυπηρέτησης των κατοίκων των νησιωτικών αυτών κοινοτήτων, που είναι έκδηλα στη μορφοποίηση του μικροπολεοδομικού περιβάλλοντος και αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματά του. Ως τέτοια θα μπορούσαν να αναφερθούν τα στεγασμένα τμήματα των δρόμων, οι τοξωτές ανηρίδες, οι πεζούλες στους δρόμους και οι γούρνες πλυσίματος, επίσης στους δρόμους¹⁷.

Σε αυτό το χωρικό πλαίσιο, η εμφάνιση του Νεοκλασικισμού αποτελούσε νεωτερισμό μεγάλης έντασης, ο οποίος δεν ήταν εύκολο να γίνει αποδεκτός. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε, οι φυσικοί φορείς που διευκόλυναν τη

νων, οι οποίοι, αφού διακρίθηκαν στο εμπόριο, στα επιστημονικά επαγγέλματα, αλλά και στην πολιτική ζωή της χώρας, έχτισαν τα δικά τους αρχοντικά με τη νεοκλασική μορφολογία στην Παροικία την περίοδο 1884-1896, σύμφωνα με τα πρότυπα της εποχής, τα οποία είχαν ήδη εφαρμοστεί στην κοντινή Ερμούπολη. Το φαινόμενο γνώρισε στη συνέχεια μεγάλη διάδοση με την αποδοχή του από ευρύτερα αστικά στρώματα της νησιωτικής κοινωνίας, όπως μαρτυρεί τόσο η περίπτωση της Παροικίας όσο και αυτή των Λευκών¹⁸.

Στην παραπάνω διαδικασία δύο ακόμη παράγοντες συνέβαλαν αποφασιστικά προς την κατεύθυνση της καθιέρωσης και της ευρύτερης διάδοσης της νέας αισθητικής αντίληψης.

Ο πρώτος ήταν η επί μακρόν παραμονή στο νησί του αρχιτέκτονα και πολεοδόμου του πρώτου σχεδίου της Αθήνας Σταματίου Κλεάνθη. Ο Κλεάνθης διέμενε εκεί σχεδόν συνεχώς στη διάρκεια της περιόδου 1847-1857, αναπτύσσοντας επιχειρηματική δραστηριότητα στα λατομεία μαρμάρου του νησιού¹⁹. Παρά το γεγονός ότι δεν έχουν βρεθεί ακόμη στοιχεία που να τεκμηριώνουν την άμεση εμπλοκή του στην ανοικοδόμηση κτηρίων της Πάρου, κρίνεται ως πολύ πιθανή η εκδοχή της άσκησης επιρροής με την παρουσία του στην αποδοχή των αισθητικών τάσεων της εποχής.

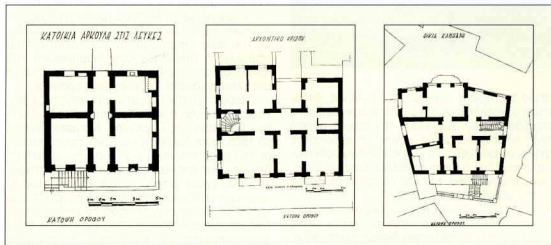
Ο δεύτερος παράγοντας ήταν η κατασκευή, στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού, μιας σειράς δημόσιων κτηρίων εναρμονισμένων με τους κανόνες του Νεοκλασικισμού, όπως ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Νάουσα το 1894, το καμπαναριό της Αγίας Τριάδος των Λευκών το 1895, το Δημοτικό Σχολείο

Παροικία Πάρου:
Η διάφορη νεοκλασική
οικία Κρίστη.

Λεύκες Πάρου: Κάτοψη
ορόφου της νεοκλασικής
οικίας Αρκουλή.

Παροικία Πάρου: Κάτοψη
ορόφου της νεοκλασικής
οικίας Κρίστη.

Παροικία Πάρου: Κάτοψη
ισογείου της νεοκλασικής
οικίας Καμπάνη.

δειξοδυσή του ήταν αρχικά οι οικογένειες των μεγαλοκτηματιών του νησιού, οι οποίες αποτελούνταν από μακρινούς απογόνους των ενετών εποίκων, που ως γνήσιοι «κοσμοπολίτες» δέχονταν επιρροές τόσο από τον ελληνικό όσο και από τον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο. Αυτοί υπήρξαν οι πρώτοι που έχτισαν νεοκλασικά κτήρια στην Πάρο, κυρίως με τη μορφή εξοχικών επαύλων, από το 1822 έως το 1850. Ακολούθησε μια ομάδα επηλυδίων από άλλες περιοχές της χώρας, των πρώτων μετεπαναστατικών χρο-

της Παροικίας το 1901, το Δημοτικό Σχολείο της Νάουσας και τα δύο των Λευκών το 1902. Μάλιστα, πολλοί από τους μηχανικούς που επέβλεπαν τα δημόσια αυτά κτήρια φέρονται και ως μελετητές νεοκλασικών σπιτιών της Πάρου²⁰.

Αλλά ποιος ήταν ο βαθμός ένταξης των νεοκλασικών κτηρίων στους οικισμούς της Παροικίας και των Λευκών;

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε παλαιότερα, διαπιστώθηκε ότι στην περίπτωση της Παροικίας τα κτήρια με νεοκλασικό χαρα-

Λεύκες Πάρου:
Άποψη του Καρυενείου
στην πλατεία του χωριού,
που αποτελεί την
χαρακτηριστικότερη
έκφραση του "Λαϊκού"
Νεοκλασικισμού
στο νησί της Πάρου.

κτήρια ανέρχονται περίπου σε 54. Όμως, δεδομένου ότι πολλά από αυτά υπέστησαν μετέπειτα επεμβάσεις που αλλοίωσαν την αρχική μορφή τους, ο αριθμός αυτός μόνον ως ενδεικτικός μπορεί να εκληφθεί. Τα κτήρια αυτά χωροθετούνται στους δύο βασικούς οδικούς εμπορικούς άξονες του οικισμού: την οδό Λοχαγού Φωκικιάου και την οδό Λοχαγού Γράβαρη²¹.

Από άποψη μορφολογικής έκφρασης, διαπιστώθηκε ότι το 68% των κτηρίων της Παροικίας εμφανίζει αμιγή νεοκλασική διαμόρφωση, δηλαδή φέρει οριζόντια γείσα με κυμάτια, μαρμάρινα φουρούσια με φυτικές διακοσμήσεις, περιθυρώματα και κατακόρυφες παραστάδες, ενώ το υπόλοιπο 32% είναι σαφώς πιο απλουστευμένο στη χρήση νεοκλασικών δομικών στοιχείων και διακοσμητικών μοτίβων, εκφράζοντας παράλληλα μια διάθεση για μικτή έκφραση μαζί με στοιχεία της εγχώριας λαϊκής αρχιτεκτονικής, όπως αυτή διαμορφώθηκε στους προηγούμενους αιώνες²².

Αντίστοιχα, όσον αφορά στον οικισμό των Λευκών, τα νεοκλασικά κτήρια καταμετρήθηκαν σε 22 και δεν χωροθετούνται σε γραμμική διάτα-

ξη, όπως στην περίπτωση της Παροικίας, εμφανίζουν όμως τάση για μεγαλύτερη συγκέντρωση στις οδούς Φρ. Χανιώτη και Μιχ. Περάκη²³.

Από άποψη μορφολογικής έκφρασης, παρουσιάζεται εδώ μια επικράτηση της δεύτερης τάσης, της μικτής, δεδομένου ότι το 55% των κτηρίων κατατάσσεται σε αυτήν την κατηγορία και μόλις το 45% στην κατηγορία των αμιγών νεοκλασικών μορφών²⁴.

Στη μικροπολεοδομική κλίμακα, η προσαρμογή των παραπάνω κτηρίων παρουσιάζεται δύο τρόπους ένταξης. Σύμφωνα με τον πρώτο τρόπο, η νέα κατασκευή «αδιαφορούσε» για τις υπάρχουσες δεσμεύσεις του γειτνιάζοντος πολεοδομικού χώρου, με αποτέλεσμα το κτήριο να προεξείχεται και να καθίσταται κυρίαρχο στο μικροπερίβλλον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η οικία Δημητράκου, που χτίστηκε στην οδό Λοχαγού Γράβαρη της Παροικίας, το 1884. Το κτήριο είναι διώροφο με κάτοψη αυστηρά σχεδιασμένη. Το γεγονός ότι ο μεγάλος όγκος, σε σχέση με την κλίμακα του δομημένου περιβάλλοντος του οικισμού, στρέφει τα νύχτα του προς αυτόν και ότι ανοίγεται με τις δύο του πλευρές σε μια εσωτερική αυλή, από την οποία γίνεται και η κεντρική προσπέλαση στο κτήριο, κατά κάποιο τρόπο απομονώνει από τον οικισμό και του επιτρέπει να προβάλλει επιβλητικό σε έναν χώρο που από μόνο του δεν διαθέτει τις προϋποθέσεις για την ανάδειξη της προοπτικής του.

Στην ίδια κατηγορία θα μπορούσε να ενταχθεί η τριώροφη οικία Βάλληνδα επίσης στην Παροικία και η οικία Παπά-Γκίκα στις Λεύκες. Η τελευταία βρίσκεται στη συμβολή τριών δρομίσκων μιας «ταπεινής» γειτονιάς, αλλά παρά τη στενότητα του δρόμου επιβάλλεται με τον έντονα διακοσμημένο και χρωματισμένο όγκο της.

Σύμφωνα με το δεύτερο τρόπο ένταξης, απαιτείται μια προσπάθεια για οργανική σύνδεση του νέου κτηρίου με τις «δεσμεύσεις» που επιβάλλει η προϋπάρχουσα διαμόρφωση του πολεοδομικού περιβάλλοντος. Η προσαρμογή αυτή επιτυγχάνεται με διάφορους τρόπους.

Χαρακτηριστική περίπτωση αυτής της κατηγορίας αποτελεί η οικία Κρίστη στην οδό Λοχαγού Γράβαρη της Παροικίας. Κατασκευάστηκε το 1885, είναι διώροφη και βρίσκεται σε επαφή με τα όμορα της κτήρια. Στο ισόγειο επίπεδο η διαμόρφωση της κάτοψης γίνεται σε δύο πτέρυγες, που έχουν μεταξύ τους εγκάρσια στοά. Η αριστερή πτέρυγα αποτελεί το ισόγειο τμήμα της οικίας, διαθέτοντας είσοδο, τραπεζαρία, κουζίνα και λοιπούς βοηθητικούς χώρους. Η δεξιά χρησιμοποιείται ως κατόπτιση. Η εγκάρσια στοά λειτουργεί ως οδικό πέρασμα (οδός Αγορακρίτου) και, εκτός του ότι αποκαθιστά την απρόσκοπτη πολεοδομική λειτουργία του χώρου, εκφράζει με τη διαμορφωμένη κάμαρα το αποκαλούμενο στην εγχώρια ορολογία «βόλτο». Ο όροφος του κτηρίου είναι ενιαίος και έχει συγκεντρωμένους τους χώρους υποδοχής και ύπνου. Θα μπορούσαμε, έτσι, να ισχυριστούμε ότι η οικία Κρίστη βασιζει την προσαρμογή της στο προϋπάρχον οικιστικό περιβάλλον κυρίως σε πολεοδομικούς δρους.

Ένα δεύτερο, επίσης ενδιαφέρον, παρά-

δείγμα προσαρμογής στο δομημένο περιβάλλον συνιστά η οικία Καμπάνη που βρίσκεται στη συνοικία του Κάστρου της Παροικίας. Το κτήριο είναι ογκώδες και διάφορο με υπερωυμμένο ισόγειο πάνω σε μικρό υπόγειο χώρο. Το ενδιαφέρον έγκειται στο γεγονός ότι αφ' ενός παρακολουθεί με το πολυώνυμο του περίγραμμα σε κάτοψη την «υχαία» μορφή του οικοδομικού τετραγώνου στο οποίο ανήκει, και αφ' ετέρου, με την εμφανή λιθοδομή που διαθέτει και την εποχή της κατασκευής του, προσπέθησε να «παρακολουθήσει», κατά κάποιο τρόπο, την αισθητική εικόνα του γεωμετρικού τεύχους του μεσαιωνικού Κάστρου της Παροικίας, το οποίο ήταν κατασκευασμένο από αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίου ναού. Κατ' αυτήν την έννοια, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η προσπάθεια προσαρμογής της οικίας Καμπάνη στο προφύλατταμένο οικιστικό περιβάλλον ανάγεται κυρίως στη μορφολογική ένταξη της στο χώρο.

Άλλα παραδείγματα προσαρμογής των νεοκλασικών κτιρίων στο παραδοσιακό κυκλαδικό περιβάλλον υπάρχουν και στις Λεύκες. Συγκεκριμένα, όσον αφορά στην περίπτωση της οικίας Αρκουλή, που θεμελιώθηκε το 1892 και βρίσκεται στην οδό Μιχ. Περράκη, το κτήριο, παρά τον αυστηρά σχεδιασμένο χαρακτήρα της κάτοψής της, κάνουν χρήση της παραδοσιακής καμάρας και παρακολουθώντας το συνεχές οικοδομικό σύστημα, εντάσσεται διακριτικά στο χώρο. Στην ίδια οδό συναντάται τρία νεοκλασικά κτήρια στη σειρά, που, παρά τις αλλοιώσεις που έχουν υποστεί από το πέρασμα του χρόνου, διατηρούν εμφανή τα νεοκλασικά τους χαρακτηριστικά, τα οποία μαρτυρούν μια ευρηματική προσαρμογή στο προϋπάρχον δομημένο περιβάλλον.

Ενα τέτοιο εύρημα είναι η διάταξη σε σχήμα Π της κάτοψης, η οποία δημιουργεί ανοικτό αίθριο στο κέντρο του κτηριακού όγκου και προς την πλευρά του δρόμου, με αποτέλεσμα να διευρύνεται οπτικά το πλάτος του. Παράλληλα, το κτήριο σε τομή αξιοποιεί την κλίση του εδάφους και διαμορφώνεται σε μονόωροφο προς το δρόμο και δύοωροφο προς την πίσω όψη, με αποτέλεσμα να εντάσσεται με σεμνότητα στον οικισμό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η καλύτερη δυνατή προσαρμογή στην κλίμακα και τη γεωμορφολογία του χώρου, χωρίς να απειμολείται ο νεοκλασικός χαρακτήρας της μορφολογικής έκφρασης.

Ως συμπέρασμα αυτής της προσέγγισης του τρόπου προσαρμογής των νεοκλασικών κτιρίων στο οικιστικό περιβάλλον της Πάρου, θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά σε εκείνα της μικτής μορφολογίας. Αυτά τα κτήρια είναι που εκφράζουν κατ' ελάχιστη την οργανική ένταξη της νεοκλασικής ανύψισης στον παραδοσιακό χαρακτήρα των οικισμών της Πάρου. Είναι αυτά που αποδεικνύουν ότι πραγματοποιήθηκε στην προκειμένη περίπτωση μια διαδικασία αφομοίωσης του εισαγόμενου υστερισμού από τον εαυσθητό υφιστάμενο χώρο και, κατά κάποιο τρόπο, λειτουργούν ως μορφολογική «μετάβαση». Είναι, τέλος, εκείνα που αποδεικνύουν ότι στην περίπτωση της Πάρου ο στύπως αποκληθείς «Αϊκός» Νεοκλασικισμός έγινε αποδεκτός,

δίνοντας εξαιρετικά παραδείγματα, χαρακτηριστικότερο των οποίων θα μπορούσε να θεωρηθεί το Καφερείο στην πλατεία των Λευκών.

Βιβλιογραφία

- Μιχαλάς, Π. Μ., «Η θεωρία της Αρχιτεκτονικής και οι αρχαίοι Έλληνες», Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών 73/8 (1998), σ. 455.
- Βλ. Τραυλός Ι., Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Εμπειρική Γρόττα της Ελλάδας, Αθήνα 1967. Κουκούλα, Κ., Παπαγιώ, Ν. και Χαστάγλου, Β., Σχέδια πόλεων στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1990.
- Μαρμαράς, Ε. Β. και Παναγιωτοπούλου, Ίρ., «Η διαίρεση της νεοκλασικής αισθητικής αντίληψης στο κυκλαδικό παραδοσιακό περιβάλλον. Η περίπτωση της Παροικίας Πάρου», Λιανός 49 (Αθήνα 1991), σσ. 25-37, και 41, σσ. 92-100. οι ίδιοι, «Ο Νεοκλασικισμός στην Αρχιτεκτονική της Πάρου», Επετηρίς της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών 15 (1996), σ. 62.
- Παυχολός, Δ. Π., «Παροικία (Γεωργ.)», λήμμα στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Ο', σ. 790.
- Φίλιππο Αποστόλου, Μ., Το Κάστρο της Αντιπάρου, Συμβολή στη μελέτη των οχυρωμένων μεσαιωνικών οικισμών του Αιγαίου, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 1978, σ. 90.
- Ο.π.
- Αλιπράντης, Θ. Χ. και Αλιπράντης, Ν. Χ., Πάρος-Αντιπάρου, Παριζία 1989, σ. 51.
- Ο.π., σσ. 51-55-57.
- Αλιπράντης, Ν. Χ., Τα τοπωνύμια της Πάρου, Σύνδεσμος Μαρτυριών και Αρχαιολογικών Πάρου, Αθήνα 1980, σσ. 127-128.
- Μαρμαράς, Ε. Β. και Παναγιωτοπούλου, Ίρ., «Ο Νεοκλασικισμός...», ό.π., σσ. 59-62.
- Μουσταφάς, Δ. Ε. και Δ. Α. Α., «Πάρος-Πολίτικη γεωγραφία», λήμμα στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. ΜΘ', σσ. 742-743.
- Υπουργείο Εσωτερικών - Υπηρεσία Αναγραφής, Στατιστικό σύστημα της Γενικής Αναγραφής του Πληθυσμού κατά το 1889, Εθνικός Υπουργισμός, Αθήνα 1891.
- Ρούσσος-Μηλιδάκης, Μ. Ν., «Η Πάρος και η Αντιπάρου στα 1835», Πάρου 35 (1989), σσ. 204-205.
- Μαρμαράς, Ε. Β., «Εδικό δικαίο και δομημένο περιβάλλον της Κυκλάδος», Επετηρίς της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών 12 (1995), σσ. 246-268.
- Δρακόκης, Α. Θ., Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας, τόμ. Α', Ερμούπολη 1948, σσ. 122-124.
- Μαρμαράς, Ε. Β. (1995), ό.π., σ. 257.
- Ο.π., σσ. 257-260.
- Μαρμαράς, Ε. Β. και Παναγιωτοπούλου, Ίρ., «Ο Νεοκλασικισμός...», ό.π., σσ. 65-66.
- Αλιπράντης, Ν. Χ., «Ο Στόμιος Κλέωνης και η Πάρος», Λιανός 19 (1985), σσ. 116-122.
- Μαρμαράς, Ε. Β. και Παναγιωτοπούλου, Ίρ., ό.π., σ. 67.
- Ο.π., σ. 63.
- Ο.π., σ. 68.
- Ο.π., σ. 64.
- Ο.π., σσ. 68-89.

The Incorporation of a New Aesthetic Conception into an Urban Environment of the Past: The Case of two Traditional Settlements on Paros during the Nineteenth Century

E. Marmaras

The nineteenth century in Greece is characterized by the broad application of the rules and principles of Neoclassicism. This trend has been expressed both in Town-planning and in Architecture. In the first, the *straight line* was used for the layout of streets, and the *rectangular cluster* was adopted for the articulation of urban areas and the creation of squares as a functional element of cities; and also as a means of elevating important architectures or works of sculpture, according to the principles of the Renaissance Town-planning. In the second, this trend has been materialized through the exact application of the *rules of proportion*, which has unfortunately been considered as the main feature of ancient Greek architecture.

The result of this way of planning the built environment was the infiltration of cities and settlements throughout Greece by the aesthetic conception of Neoclassicism.